

knjiga L. Dobronić *Viteški redovi* (Zagreb 1984). Bez obzira na zamjerke što se ovoj drugoj mogu uputiti, ona je nezaobilazna za proučavanje povijesti viteških redova templara i ivanovaca na području hrvatskih zemalja.

Kos čini i jednu faktografsku grešku, proglašavajući crkvu Sv. Marka biskupskom (60), a radi se, dakako, o župnoj crkvi zagrebačkoga Gradeca.

U posljednjem poglavlju (*Agrarna kolonizacija*) Kos razmatra probleme naseljavanja Bele krajine, kako njegove periodizacije tako i etničkog sastava. Nadovezujući se na ranije izrečene zaključke o slaboj naseljenosti tog kraja, tvrdi da je prava kolonizacija započela tek s vladavinom Spanheima od 1246. nadalje (61). Starije hrvatsko stanovništvo naselilo se na zemljišta što ih je već rimsko žiteljstvo privelo kulturi, mada o izravnom kontinuitetu ne može biti govora, što se vidi već iz činjenice da se nije sačuvao nijedan toponim antičkog porijekla. Pri ustanovljavanju kronologije naseljavanja autor se koristi u velikoj mjeri toponimijom, pri čemu nije svaki put baš uvjerljiv. Tekst je popraćen tablicom što prikazuje kontinuitet naseljenosti turjaških posjeda između 1485. i 1510. Iz nje se također vidi da se stanovništvo u to vrijeme nije znatnije izmijenilo te da posljedice turskih pustošenja nisu bile takve kakvima ih prikazuju suvremeni izvori.

Na kraju je govor J. Jarca s dijelom ocjene ove radnje iz pera F. Gestrina i P. Vodopivca, u kojemu ističu pionirski značaj Kosova rada na istraživanju Bele krajine, prije svega njezine kolonizacije. I mi se s takvom ocjenom moramo složiti, naglašavajući još jednom da je opsežan rad u arhivu, zajedno s proučavanjem dosta brojne literature i objavljenih izvora, bio izveden u toku studija. To pokazuje da se dobrom organizacijom i suradnjom nastavnika sa studentima mogu kod ovih postići mnogo bolji od uobičajenih rezultata.

D. Kos je sada asistent u Zgodovinskom institutu Milka Kosa u Ljubljani i nastavlja rad na proučavanju starije slovenske povijesti.

Neven Budak

KNJIGA ZAKONA I REFORMACIJA GRADA ŠIBENIKA, Šibenik, 1982;
STATUT GRADA SPLITA, Split, 1985; KORČULANSKI STATUT, Zagreb—Korčula,
1987.

Dobro se sjećam da sam na jednoj od prvih stranica latinske početnice pročitala kako učenje latinskog jezika pruža veliko zadovoljstvo. Nažalost, u svakoj je generaciji učenika sve manje onih koji imaju priliku uvjeriti se koliko je ta didaktička pouka točna. Upravo se zbog toga mladi znanstvenici sve rjeđe opredjeljuju za proučavanje srednjovjekovne povijesti. Neki naši znanstveni poslenici pokušali su doskočiti tome problemu onako kako to već odavno čini svjetska historiografija — prevodeći latinske izvore na hrvatski jezik. Tako su se, između ostalih, pojavili prijevodi triju statuta dalmatinskih gradova, Šibenika, Splita i Korčule. Razumljivo je da su se među prvim prevednim srednjovjekovnim izvorima našli i ti zanimljivi pravni spomenici koji su stoljećima uređivali gotovo sve društvene i ekonomske odnose u dalmatinskim komunalnim društvima. Sami statuti, naravno, nisu dovoljni za potpuno upoznavanje života u tim zajednicama. Odgovor na pitanje koliko su se i kako odredbe statuta provodile u stvarnom životu mogu dati jedino arhivske isprave. Ipak, u naoko šturim pravnim odredbama otkrivamo mišljenja i stavove srednjovjekovnog čovjeka o vlasti, staleškoj podjeli, braku i obitelji, strancima. Mnogo saznajemo o gospo-

darskom poslovanju, o zdravstvu, o prekršajima i kaznama, uopće, o različitim aspektima svakodnevnog života grada. Pravnike će posebno zanimati kako su se norme rimskog, kanonskog i slavenskog prava prilagodile posebnim društvenim i gospodarskim odnosima u dalmatinskim komunama.

Potrebno je reći nešto o svakom od spomenuta tri statuta, redom kojim su nastali. Najranije je sastavljen Korčulanski statut koji A. Cvitanić naziva »najstarijim pravnim zbornikom jugoslavenskih naroda«. Izdavači najnovijeg izdanja prihvatili su mišljenje mnogih historičara (Hanel, Reutz, Wenzel, Ortner, Strohal, Šuflaj da je prvi Korčulanski statut sastavljen 1214. godine koja se spominje u novijoj redakciji. Starija redakcija, nastala 1265, ne spominje nigdje tu godinu. Bilo kako bilo, ostaje činjenica da je statut iz 1265. najstariji sačuvani dalmatinski statut. Starija redakcija sadrži uvod, 53 glave iz 1265. godine i 20 glava iz 1271. godine. Novija redakcija sastoji se od 157 glava koje datira 1214. godinom, ali sadržaj pokazuje da su to dopune odredaba iz 1265. i 1271. godine i nove odredbe iz XIV. i XV. stoljeća. Reformacije (200 glava) potječu iz kraja XIV. i početka XV. stoljeća. Statut je prvi put tiskan u Veneciji 1643, uz paralelni prijevod na talijanskom jeziku. Upravo je ovim dokumentom JAZU započela izdavanje Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, 1877. godine. Urednik Jaromir Hanel objavio je stariju i noviju redakciju, zbirku reformacija i katastik imanja korčulanske komune. Ponovni tisak doživjelo je ovo izdanje 1987. godine, uz prijevod Antuna Cvitanića. Ovaj pothvat vezan je uz znanstveni skup »Korčulanski statut iz 1214. godine« koji je održan u listopadu 1987. Urednik projekta bio je Zvonimir Separović. Pretisak Hanelova izdanja i hrvatski prijevod praćeni su Cvitanovićevim uvodom koji objašnjava osnovne značajke srednjovjekovnog korčulanskog prava te indeksom osoba i mjesta na latinskom jeziku. Težnja redakcije da proširi interes za Statut i među inozemnom publikom očituje se u tome što je sažetak preveden na četiri svjetska jezika.

Prvi Splitski statut sastavljen je 1240. godine nastojanjem potestata Gargana. O tom Statutu znamo samo to da je postojao, zahvaljujući izvještaju Tome Arhidakona. Međutim, sačuvan je Statut iz 1312. koji je sastavio potestat Perceval. Sam izvornik je izgubljen, ali preživjeli su kasniji prijepisi. Taj je Statut nazvan Starim (Statutum vetus), za razliku od Novog statuta (Statuta noua) koji se sastoji od 31 odredbe donesene do 1367. Nove odredbe i statutarne izmjene uvrštene su u Statut 1385. godine. Splitski statut tiskan je u drugom volumenu Monumenta historico-juridica Slavorum Meridionalium, 1878. godine, zaslugom J. Hanela. Uz hrvatski prijevod Antuna Cvitanića, ovo je izdanje ponovljeno 1985. godine. Uredio ga je Vladimir Rismondo. Opsežan uvod A. Cvitanića govori o razvoju splitske komune, društvenim odnosima koje Statut regulira te o izvorima statutarne prava. Radi lakšeg snalaženja čitaoca dodan je indeks stvari, indeks osoba i mjesta na latinskom jeziku te mali glossarium iz Hanelova izdanja.

Datum sastavljanja Šibenskog statuta također je dvojbjen. Zlatko Herkov govoreći o njegovom nastanku na temelju rezultata novije historiografije, u prvom redu Nade Klaić, pobija tvrdnju Uga Inchiostria (u: Gli statuti de Sebenico e le loro varie compilazioni dall'origine al 1608, Il Nuovo Cronista di Sebenico, Trst, 1894) da je prvo srednjanje Statuta vezano uz povelju trogirskog tipa koju je 1167. tobože izdao Šibeniku ugarsko-hrvatski kralj Stjepan III. (Taj je dokument odbačen kao falsifikat iz XIII. st.) Premda prve vijesti o postojanju Statuta potječu iz 1292. godine, Herkov smatra da on ne može biti stariji od drugog desetljeća XIV. stoljeća. Naime, sadržajna analiza odredaba statuta pokazala je da je on nastao po uzoru na Zadarski statut koji je sastavljen oko 1312. godine. Tom prvom šibenskom statutu dodavane su tokom druge polovice XIV, u XV. i XVI. stoljeću nove odredbe i statutarne izmjene. Sve su te odredbe

objavljene u mletačkom izdanju Statuta iz 1608. godine. U tom lijepom otisku i mi imamo prilike uživati, jer je on ponovljen u izdanju Statuta iz 1982. godine. Hrvatski prijevod savjesno je načinio Zlatko Herkov, a urednik je bio Slavko Grubišić, direktor Muzeja grada Šibenika. Ovo je izdanje opremljeno na zadovoljstvo historičara. Kratki pregled povijesti Šibenika Slava Grubišića te članak o Šibenskom statutu Zlatka Herkova ne opterećuju čitaoca suvišnim podacima. Herkov se potrudio da ovo izdanje obogati dodacima koji će zaista biti od koristi kako stručnjaku tako i svakom zainteresiranom čitaocu. Tako je napisao informativan tekst o gradskoj upravi i svim gradskim službama, zatim tekst o starim šibenskim mjerama te o novcu i njegovoj vrijednosti u Šibeniku (s tečajevima raznih vrsta novca od XIII. do XVI. stoljeća). Herkov je također uredio indeks stvari i indeks mjesta s hrvatskim i latinskim imenima mjesta.

Riječ-dvije i o prijevodu, jer je zaista važno na koji je način tekst izvornika prenesen u naš jezik. Oba prevodioca, A. Cvitanić i Z. Herkov naišla su na jednake poteškoće u latinskom tekstu: pogreške, ispremiješane redosljed riječi, ponavljanja i drugo. Zbog toga su se obojica odlučila za slobodan prijevod, bliži duhu današnjega književnog hrvatskog jezika. Njihova se rješenja ipak ponešto razlikuju. Cvitanić se opredijelio za korištenje nekih suvremenih pravnih pojmova, želeći vjerojatno prilagoditi jezik potrebama pravника. Herkov je pak nastojao u najvećoj mogućoj mjeri sačuvati u prijevodu stil tadašnjeg vremena. Izbjegao je suvišnu aktualizaciju, ne žrtvujući jasnoću. Dakako, takav pristup više odgovara historičarima.

Antun Cvitanić s pravom naglašava da se statutarno pravo može temeljito proučavati tek nakon komparativne analize svih dalmatinskih statuta. Neki od njih vrlo detaljno uređuju život, dok drugi donose sasvim općenite odredbe, a detalje prepuštaju običajnom pravu. Vrijeme sastavljanja statuta i stupanj razvoja komune bitno određuju sadržaj statuta. Prema tome, analizom sadržaja različitih statuta možemo doći do zanimljivih podataka o sličnostima i razlikama između gradova u kojima su nastali. Tako nam i Korčulanski, Splitski i Šibenski statut već na prvi pogled pružaju svjedočanstvo o različitim okolnostima u kojima su nastali. Najstariji, Korčulanski statut ima najmanji broj propisa, osjetno manji od broja propisa Splitskog, odnosno Šibenskog statuta (430:603:762). Osim toga, najveći broj propisa Korčulanskog statuta donesen je krajem XIV. i početkom XV. stoljeća, dok prvobitni Statut iz 1265. i njegove dopune iz 1271. uređuju samo pitanja suđenja, kažnjavanja i nasljeđivanja. Ima i nekoliko odredbi o trgovini žitom, vinom i solju. To pokazuje da ni privredni ni politički život korčulanske komune u XIII. stoljeću još nije toliko složen da bi se morao urediti pisanim zakonom. Bračni i obiteljski život, odnos komune i crkve, pitanja vlasništva i obveznog prava, komunalne službe, pomorsko pravo, obrt i trgovinu Korčulani podvrgavaju zakonskim propisima tek tokom druge polovice XIV. i u XV. stoljeću, a prije toga rješavaju probleme prema običaju. Nasuprot tome, Splitski statut, nastao 1312. godine u već prilično razvijenoj komunici, u 6 knjiga potanko utvrđuje pravila života u gradu Splitu. Brojnim propisima određuje položaj, funkcije i prihode organa komunalne vlasti i povlaštenu položaj plemstva. Budući da je Split sjedište nadbiskupije, odnosi s crkvom i duhovnim osobama također su pomno normirani. Povećanje broja statutarnih odredaba vezanih uz bračno i obiteljsko pravo, stvarno, obvezno i nasljedno pravo, u odnosu na Korčulanski statut, pokazuje da običajno pravo više ne može regulirati ta pitanja. Razvojem notarijata pisani zakon dobiva sve veće značenje, a osim toga, mnoge odredbe običajnog prava ne odgovaraju novim potrebama stanovnika grada, u uvjetima relativne razvijenosti privrednog života. Šibenski statut uređuje gradski život na sličan način kao splitski, s time da ima mnogo manje propisa o odnosima s crkvom, o pomorskom pravu te trgovini žitom,

vinom i solju, a neusporedivo veći broj propisa iz područja krivičnog prava (190:52). Nedvojbeno, bilo bi brzopleto samo na temelju broja propisa o trgovini i kaznama za različite prekršaje donositi zaključke kako Split ima najrazvijeniju trgovinu ili kako se Šibenčani najmanje drže reda, pa ih treba pritisluti kaznama. Proučavanje statuta samo je prvi korak u istraživačkom radu, ali je činjenica da podaci iz statuta već upućuju istraživača na neke pretpostavke koje će kasnije provjeravati u drugim dokumentima.

Opće je prihvaćeno mišljenje da dalmatinski gradovi tokom čitavog srednjeg vijeka zadržavaju u određenoj mjeri svoju posebnost i autonomiju. Ona je nekad veća nekad manja, ovisno o značajkama vrhovne vlasti, ali uvijek postoji. Gradovi imaju vlastite ustanove uprave i uređuju život prema svojim osobitim potrebama. S tim se mišljenjem slaže urednik izdanja Šibenskog statuta S. Grubišić koji u predgovoru kaže da je komunalna autonomija djelovala i za vrijeme mletačke vladavine, nakon 1412, iako sužena i nadzirana. Statut je po njegovom mišljenju bio glavni jamac autonomnosti šibenske komune u mletačkoj državi. Donekle drugačije gledište o komunalnoj autonomiji izražava A. Cvitanić u predgovoru Splitskom statutu. Prije svega, zapaža se da autor govoreći o razvoju Splita i njegove samouprave u razdoblju kada je bio sastavni dio bizantske teme Dalmacije i kada je živio u susjedstvu hrvatske države, potpuno preskače zaključke novije historiografije, u prvom redu Nade Klaić, o tom razdoblju. Dosljedno svom stavu, on zaključuje da je Split u IX. stoljeću pripojen hrvatskoj državi, a svoju je autonomiju zadržao zahvaljujući milosti hrvatskih vladara. Početkom XII. stoljeća dalmatinski su gradovi priznali vrhovnu vlast ugarsko-hrvatske države, ali tek nakon što im je Koloman potvrdio autonomiju. S mnogo manje ovlaštenja splitsko plemstvo je upravljalo gradom u razdoblju mletačke vladavine, no komuna je i tada zadržala neke elemente državnosti. Glavnom osobitošću komunalne autonomije Cvitanić smatra isključivo pravo plemića na političku vlast. U skladu s time, borbu plemića za očuvanje samostalnosti grada tumači jedino njihovim staleškim interesima. Po njegovu mišljenju splitsko statutarno pravo »nije ništa drugo nego volja te oligarhije determinirana društveno-ekonomskom stvarnošću«. Srednjovjekovni splitski pučani nesumnjivo su osjećali brojne poteškoće zbog svoje staleške pripadnosti i nemogućnosti sudjelovanja u vlasti, no mislim da je ipak pretjerano odricati komunalnoj upravi svaku demokracičnost, pogotovo u usporedbi sa susjednim feudalnim društvima. Istraživač prošlih vremena mora biti suzdržan u donošenju vrijednosnih sudova, a pogotovo onih formiranih prema današnjim kriterijima o odnosima među ljudima. Danas, kada se već ponešto zna o mentalitetu i shvaćanjima srednjovjekovnog čovjeka, ne možemo više objašnjavati ponašanje pojedinaca i grupa isključivo njihovom staleškom pripadnošću i imovinskim stanjem. Također je postalo jasno da život uvelike strši izvan okvira poznatih pet društveno-ekonomskih formacija, pa tumačenje problema komunalnih društava jedino sukobom feudalnih društvenih odnosa i kapitalističke ekonomije nije više prihvatljivo.

Na kraju bih željela još jednom istaknuti vrijednost svih triju projekata i zasluge svih onih kojima zahvaljujemo da su Korčulanski, Splitski i Šibenski statut otpočeli svoj život na hrvatskom jeziku. Mislim da će latinski jezik uvijek ostati nezamjenjiv za svakog tko bude htio znanstveno proučavati srednjovjekovno društvo. S druge strane, kao što je svjetska praksa pokazala, prevođenje određenog tipa izvora na žive jezike itekako ima svoju svrhu i vrijednost. Time mislim ne samo na postupno širenje kruga istraživača koji će se tim izvorima baviti na znanstvenoj razini, nego pogotovo na širenje kulturne baštine među onima čiji interes za povijest nije profesionalan. Mi historičari se, naime, često žalimo na nisku historijsku svijest naše sredine, a premalo činimo da bi znan-

stvena spoznaja o ljudskoj povijesti prešla granice rezervata naše struke. Zato bih rekla da su prijevodi Korčulanskog, Splitskog i Šibenskog statuta velik kulturni događaj za našu sredinu.

Zdenka Janeković-Römer

MIROSLAV PERA, POLJICKI STATUT, Split 1988, 625 str. + karta

Zahvaljujući *Splitskom književnom krugu* ponovno je objavljen Poljički statut, jedan od najvažnijih izvora za hrvatsku pravnu, ali i društvenu povijest. Iako je na hrvatskom objavljen već dva puta (učinili su to M. Mesić u *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku* V, 1959. i V. Jagić u *Monumenta historico-juridica Slavorum meridionalium* 4, 1890), bio je teško dostupan, te je novo izdanje svakako dobrodošlo. Uz dosadašnja izdanja na njemačkom, ruskom i engleskom, ovo je, dakle, već šesto objelodanjivanje statuta (A. Pavich, T. Matić und M. Rešetar, *Statut der Poljica*, Wien 1912; B. D. Grekov, *Polica*, Moskva 1951; E. Pivčević, A. Ferguson, J. H. Farrar and P. Bowden, *The Statute of Poljica from 1440*, *British-croatian Review* 11/12, 1977).

Uza sam tekst statuta, što ga je sa starog hrvatskog na suvremeni preveo Zvonimir Junković, objavljena je opširna studija M. Pere. Podijeljena je u četiri poglavlja: Povijest Poljica (31—112), Poljičko društvo (113—215), Poljičko pravo (227—383) i Postanak, karakteristike, tekst i prijevod Poljičkog statuta (385—412). Tekst Statuta nalazi se na stranicama 413—531, a komentar uz tekst i prijevod na stranicama 533—554. Na kraju slijede bibliografija, indeks i sažeci na engleskom i ruskom.

M. Pera, očito pod utjecajem vlastite struke, pretežnu pažnju posvećuje pravnim aspektima Statuta. Kako pravnu analizu može izraditi samo stručnjak, ne bismo ulazili u ocjenu tog dijela Perina rada. No, kada piše o poljičkoj povijesti i društvu, tada iznosi mnogo toga čemu u jednom doista znanstvenom radu ne bi trebalo biti mjesta.

Tako bez ikakvih oslonca u izvorima pretpostavlja da je Borna držao i Klis, a da je hrvatski knez (koji?) imao svoj dvor u Strožancu uz rječicu Zrnovicu. Dapače, za taj dvor (curtis) koristi se terminom *zamak* (38), pokazujući time malo osjećaja za stručno nazivlje. Ni o kakvim zamkovima u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj nije moglo biti riječi, oni su pojava kasnijeg vremena. *Curtis* označava središte imanja, ili samo imanje, dakle nije u vezi s bilo kakvom fortifikacijskom funkcijom.

Obrazlažući način na koji su se hrvatski knezovi uzdržavali, seleći od jednog posjeda do drugoga, poziva se na sličan primjer varjaških knezova (141). Nije jasno zašto je odabrao baš njih, kada su se svi evropski vladari (i ne samo oni) prehranjivali na isti način, jer je drugačije bilo nemoguće organizirati opskrbu.

Zapravo sasvim nepotrebno, autor u tumačenju poljičke povijesti polazi od doseljenja Hrvata, pozivajući se pri tumačenju dvostruke seobe na Sišća, čime je zanemario svu kasniju literaturu (139). Po njegovu sudu, Hrvati, koji su se doselili odvojeno od Slavna i stvorili plemićki sloj, bili su sesilni, jer su posjedovali plemenščinu. Po tome su se razlikovali od nomadskih Skita, čije se ime izvodi od glagola skitati (149). Ovdje je ne samo etimologija nesigurna, a zaključak o sesilnim Hrvatima promašen, nego je ponovno nerazumljiva i neutemeljena usporedba Hrvata sa Skitima. Autor očito bira primjere nasumce, bez sistema,

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

IZDAVAC: Savez povijesnih društava Hrvatske

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb
Ivan KAMPUŠ, Zagreb
Tomislav RAUKAR, Zagreb
Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUS

LEKTOR I KOREKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Savez povijesnih društava Hrvatske
Zagreb, Filozofski fakultet, Ul. Đure Salaja 3

Časopis izlazi jednom godišnje

Narudžbe šaljite na adresu:
Savez povijesnih društava Hrvatske, Zagreb, Krčka 1

Cijena ovog broja iznosi 30.000 d

Izdavanje časopisa sufinancira
Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SRH

Tisak Štamparskog zavoda »Ognjen Prica« u Zagrebu — travanj 1989.